

इत्येव इत्थमेव पूर्ववाणीत्युत्तिप्रकारं प्रजजल्प वाचः प्राणाधीनत्वमपि वाचः प्रभावादेव विदितमित्यर्थः यत्र सोमः सहाग्निनेत्युक्तौ सोमाग्नीइडापिंगलाधिपतीमनोवाक्शब्दाभ्यामुपसंहरति तस्मादिति किम
 र्थावयमप्येवमहे किमर्थावयं यक्ष्यामहे वाचि हि प्राणं जुहुमः प्राणो वावयोर्ध्वं प्रभवः स एवाप्यय इति श्रुतेः यथा स्थंडिलस्थो वद्विर्वायुना स्थालीस्थो वायुश्च वद्विना समिध्यते अन्यतरनाशे च द्वयोरपि नाशः
 एवं स्वर्गाद्यर्थवादैर्मनः संयुक्ष्यते ततो वागादीन् व्यापारयति तत्र वाचः प्रवर्तकस्य वायो निर्दोषे मनोरोधे वा वाक्किरुध्यते तावतैव संसारादर्शनरूपेष्टार्थसिद्धौ कियत्नादिना श्रुतौ तु वाक्शब्देन तत्कारणं मनो ज्ञेयं एवं च

ततः समाने प्रतितिष्ठतीह इत्येव पूर्वप्रजजल्पवाणी ॥ तस्मान्मनः स्थावरत्वादिशिष्टं तथा देवीजंगमत्वादिशिष्टा ॥ २६ ॥ इति श्रीमहाभारते आश्वमेधिके पर्व
 णि अनुगीतापर्वणि ब्राह्मणगीतासु एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ब्राह्मण उवाच अत्राप्युदाहरंतीममिति हासं पुरातनं ॥ सुभगे सप्तहोतृ
 णां विधानमिह यादृशं ॥ १ ॥ घ्राणश्चक्षुश्च जिह्वा च त्वक् श्रोत्रं चैव पंचमं ॥ मनो बुद्धिश्च सप्तैते होतारः पृथगाश्रिताः ॥ २ ॥ सूक्ष्मेऽवकाशे तिष्ठंतो न पश्यंतीतरेतरं ॥
 एतान्वै सप्तहोतृत्वं स्वभावादिद्विद्विशोभने ॥ ३ ॥ ब्राह्मण्युवाच सूक्ष्मेऽवकाशे संतस्ते कथं नान्योन्यदर्शिनः ॥ कथं स्वभावाभगवन्नेतदा चक्ष्वमे प्रभो ॥ ४ ॥
 ब्राह्मण उवाच गुणाज्ञानमविज्ञानं गुणज्ञानमभिज्ञता ॥ परस्परं गुणानेतेनाभिजानंतिकर्हि चित् ॥ ५ ॥ जिह्वा चक्षुस्तथा श्रोत्रं वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ न गं
 धानधिगच्छंति घ्राणस्तानधिगच्छति ॥ ६ ॥ घ्राणं चक्षुस्तथा श्रोत्रं वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ न रसानधिगच्छंति जिह्वा तानधिगच्छति ॥ ७ ॥ घ्राणं जिह्वा तथा श्रो
 त्रं वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ न रूपाण्यधिगच्छंति चक्षुस्तान्यधिगच्छति ॥ ८ ॥ घ्राणं जिह्वा ततश्चक्षुः श्रोत्रं बुद्धिर्मनस्तथा ॥ न स्पर्शानधिगच्छंतित्वक्कतानधिगच्छ
 ति ॥ ९ ॥ घ्राणं जिह्वा च चक्षुश्च वाङ्मनो बुद्धिरेव च ॥ न शब्दानधिगच्छंति श्रोत्रं तानधिगच्छति ॥ १० ॥ घ्राणं जिह्वा च चक्षुश्च त्वक् श्रोत्रं बुद्धिरेव च ॥ संशयं ना
 धिगच्छंति मनस्तमधिगच्छति ॥ ११ ॥ घ्राणं जिह्वा च चक्षुश्च त्वक् श्रोत्रं मन एव च ॥ न निष्ठामधिगच्छंति बुद्धिस्तमधिगच्छति ॥ १२ ॥ अत्राप्युदाहरंतीम
 मिति हासं पुरातनं ॥ इन्द्रियाणां च संवादं मनसश्चैव भामिनि ॥ १३ ॥

वाङ्मनसयोः प्रत्येकं पुरुषार्थहेतुत्वादिशिष्टत्वमविशिष्टं ॥ २६ ॥ इत्याश्वमेधिके पर्वणि नैलकंठीये भारतभाष्ये दीपे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ इदानीं पूर्वोक्तघ्राणादिसप्तकस्य अ
 न्वयव्यतिरेकाभ्यामितरेतरकार्यकारित्वं नास्तीत्युक्त्वा बुद्धिमनस्यंतर्भाव्यइतरेषां पंचानां मनोधीनत्वं मनसोपिव्यावहारिकार्थप्रकाशकत्वमितराधीनमितीन्द्रियमनःसंवादेन तेषामन्योन्याव्यतिरेकमुक्त्वा पूर्वोक्त
 मेवान्यतरजयेनोभयजयफलं सिध्यतीति प्रतिपादनार्थं यंसप्तहोत्राध्याय आरभ्यते अत्रापि अत्र वाङ्मनसयोः सप्तप्राधान्ये विवेचनीये ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥